

УДК 82-312.9

DOI: 10.31475/fil.dys.2018.08.08

ВІТАЛІЙ МАЦЬКО,

*доктор філологічних наук, професор
(м. Хмельницький)*

**Міфологічні коди, риси символізму у поезії Віри Вовк:
провідні мотиви, семантичне дешифрування образу,
поетика художньої реалізації**

У статті простудійовано збірки поезій «Рай-дерево (солодка черешня)» та «Голос іздала», автором яких є відома письменниця Віра Вовк. Її книги надруковано 2018 року, а отже, вони ще перебувають поза науковою рефлексією, не потрапили в поле зору обсервації дослідників сучасного українського літературного процесу. Пропоноване дослідження є спробою простудіювати нові поетичні збірки відомої української письменниці. у ракурсі дешифрування міфологічних кодів, християнської символіки, провідних мотивів, образів, поетики їхньої художньої реалізації. Доведено, що міфологічно-екзистенційні коди у поезії Віри Вовк оприявлено художніми засобами через внутрішній езотеричний голос ліричного героя, монологічне та діалогічне мовлення в аспекті конфронтації мислення про світоустрій, його сприйняття/несприйняття, смислотвірні конотації щодо зображення контрастності буття, рефлексії ліричного твору над проблемами власної етнокультурної та національної належності у пошуку загальнолюдських істин в архетипно-символічному ракурсі. З'ясовано, що мотиви, архетипні образи походять із досвіду автора, її світобудови, внутрішньої культури, задуму.

Ключові слова: *міф, код, нарація, ірраціональна концепція, ідентичність, сакральні мотиви, поетика.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Виступаючи на презентації поетичної книги Віри Вовк «Вселенна містерія» (Ріо-де-Жанейро, 2017), яка відбулась 4 травня 2018 р. в Національному музеї літератури (м. Київ), у своєму виступі я сказав, що письменниця є послом української культури, української мови у світі. Якщо Джозеф Конрад називав себе джентельменом з України («a gentleman from the Ukraine»), то Віру Вовк сміливо можна вважати почесним і багатолітнім послом української культури. Поетеса сімдесят років мешкає в далекій Бразилії. Народжена у карпатському м. Борислав,

крізь роки не втратила контакт із рідним краєм, Україною. Віра Остапівна є фахівцем з германістики й порівняльного літературознавства, має науковий ступінь доктора філософії, працювала професором кафедри германістики в Державному університеті Ріо-де-Жанейро (1986–1996). Однак, її життєвим покликанням була і залишається літературна творчість, що є тим живильним джерелом, яке пов'язує її з Батьківщиною, українською історією, культурою. Якось письменниця зізналась, що у творчості, як і в усьому іншому, вона завжди залишається українкою. Працює Віра Вовк у різних жанрах: поезія, проза, драматургія, переклад художніх творів, есеїстика, спогади, навіяні переважно тревелогам. У 2018 році з-під пера майстра слова вийшли нові дві збірки поезій «Рай-дерево (солодка черешня)» та «Голос іздала», а також спогади «Вітряк на перехрестю», обрамлені віршами. Нові книги ще не стали в полі зору обсервації дослідників сучасного українського літературного процесу, тому спробуємо простудіювати поетичні збірки відомої української письменниці.

Аналіз досліджень і публікацій... Як бачимо, у творчій робітні письменниці немає перепочинку. Під іменем Віри Вовк у світ вийшло понад сто видань. Свого часу їх помітили й аналізували Б. Рубчак, Ю. Шерех (Шевельов), М. Жулинський Г. Сивокінь, М. Ільницький, Ю. Ковалів, В. Моренець, М. Слабошпицький, С. Павличко, О. Астаф'єв, Н. Зборовська, В. Мацько, Н. Гаврилюк, О. Смольницька. Ґрунтовно охарактеризували художню практику письменниці Т. Карабович у монографії «Міфопоетика Нью-Йоркської групи», Ю. Григорчук – «Проза Віри Вовк: виміри сакрального». Твори високоповажної пані Віри переконують нас в тому, що вона є знавцем світових культур, релігій, міфологій, мов і культурних традицій різних народів світу. Тому, аналізуючи її художню практику, науковці спорадично, не системно осмислили та проінтерпретували проблеми амбівалентності людського буття, його духовного, міфологічно-містичного, релігійного сенсу.

Формулювання цілей статті... Метою нашої розвідки є дешифрування символів, міфологічних кодів, провідних мотивів та поетики їхньої художньої реалізації у новітніх збірках Віри Вовк.

Виклад основного матеріалу. У «Променистих сильветах» І. Качуровський, аналізуючи поетичну творчість діаспорних авторів, зауважує: «Серед поетів «покоління Другої світової війни» чимало таких, що писали або пишуть вірші з релігійною тематикою, але містичні настрої я помітив лише у ранніх творах Леоніда Полтави та в «Баляді про вічну варту» Остапа Тарнавського» [6, с. 696]. Не віриться,

що літературознавець не був обізнаний із творами поетеси, яка мешкає в Бразилії, тому якимось осиротіло виглядає його означена теза із часткою «лише» без її імені. Водночас очевидним є факт, що лірика Віри Вовк сповнена пантеїзмом, філософськими роздумами, міфологічними образами, максимами, дидактичними афоризмами, наближеними до морально-етичних та християнських приписів, устоїв у глобалізованому, але й розхитаному злобою, світі.

Розуміння приходить на основі емпатичних переживань, тобто здатності сприйняття іншого, інтуїтивного передчуття. Емпатичні хвилі передаються на світ, що нас оточує, і лише згодом народжується важлива фаза індивіда – саморозуміння, до сприйняття власного «я». Проблема осмислення тексту тісно пов'язана з ідентичністю / не тотожністю розуміння. Останнє ж виступає філософсько-психологічною проблемою. Адже «розуміння тексту, – завважає А. Брудний, – може бути одночасно і розумінням того, про що безпосередньо в тексті не йдеться» [2, с. 116].

Нарація поетичної оповіді закодована у сакральних, біблійних мотивах. Поетика символу в ліриці Віри Вовк – багатозначний образ, поєднує різні плани художньої дійсності. Це образ, який умовно відбиває ту чи іншу думку, ідею, почуття, стан душі. Світ символів оприявнює те, що приховується за словом, прочитується між рядками. Звернімося до назви збірки «Рай-дерево» – райське дерево. За християнською міфологією історія людства починається з яблуні, тобто – з райського Дерева Пізнання добра і зла. Бог посадив сад, але їсти плоди заборонив. Незважаючи на заборону, яблуко скуштували Адам і Єва, за що і були вигнані з раю. За українською ж традицією, такі яблука символізували цілісність, плодючість і безсмертя. Тому яблуко є одним із атрибутів релігійного свята Спаса (відзначається 19 серпня). У поезії – яблуко з рай-дерева вказує на красу дівочу, чистоту, добро і достаток. У вірші «Вечірне» поетеса радить: «Залиш собі те, що не половіє, / Не відлітає, не в'яне. / Господь у руках тримає / Яблуко Спаса» [4, с. 10]. Ще один промовистий приклад зі збірки «Голос іздалея»: «Вернись, де рідні череп'я й книги, / Свійська долина, соняшна хата. / Вийде кохана тобі назустріч: / В її долонях яблуко Спаса» [3, с. 31].

Для Рай-дерева авторка підбрала вдалий синонім, номінувавши один із віршів «Вічноцвітуча яблуня», себто вічне дерево життя, що уособлює космічний устрій, перехід від хаосу до упорядкованого світу. Для кожної віруючої людини міф є своєрідним пізнанням світу, він уподібнюється до науки. О. Потєбня стверджував, що «...міф схожий з наукою в тому, що і він створений прагненням до об'єктивного пізнання світу» [10, с. 138].

Візію-міф Віра Вовк розкриває в аспекті, де поєднані національні традиції, етноксзотика й досвід нових літературних віань західноєвропейського модернізму. Очевидно, що для поетеси і видіння, і спогади, і сон, і світла віра є своєрідним внутрішнім монологом. Означені екзистенційні маркери підпомагають творити міфопоетику. Підсилено свої умовисновки науковою тезою Т. Карабовича, який зазначає: «Її сакральні мотиви різноманітні, багатоаспектні, в них чергуються «власна віра», винесена з рідного дому, та релігійний досвід, придбаний серед співмешканців у Ріо-де-Жанейро, бразильців, що глибоко кореняться в релігійних догмах християнства. Звідси у Віри Вовк філософсько-моральний аспект церкви може зіставлятися із загальною молитвою чи народною набожністю» [5, с. 354]. Одначе, дослідник не помітив, що автор і художній персонаж (герой твору) не є тотожними. Поетеса художніми засобами лише передає внутрішнє переживання ліричного героя замість опису зовнішніх реальних подій (хоча насправді саме реальність навіює мотиви). У поезії «Запитання» зображально-виражальними компонентами відтворено монолог Надлюдини:

«Чому ти сумуєш?» – спитав мене Бог,
Узрівши сумом налиті зіниці...
Чи не танцювала ти вже, як Соломія,
Не співала в янгольському хорі,
Не кохала, як Магдалина? «
Спитав Бог і обер мої сльози [3, с. 38].

Голос Всевишнього читач сприймає наче іздала, бо насправді у реальному житті цього бути не може. Ліричний герой (як і реальний) не міг говорити з Богом, він з ним міг «зустрітися» умовно чи в оніричному просторі, але, авторська версія сильніша від реальності, вона співзвучна ірраціональним глибинам духу, що пульсують із надр інтенційного мислення й перероджуються у вишукану художню форму іносказання. Про таку літературну формулу М. Бондар писав: «Явлення літератури... безпосередньо пов'язане з ірраціональними глибинами етнічного духу, з яких зринає. Ні певна практична потреба, ні раціональна ідея, ні якась усвідомлювана мета не виступають активатором цього процесу, – лише колективно значиме переживання перед Ніщо власної вкинутості в буття, – переживання, зміст і структура якого надзвичайно складні ...й характеризуються потенціальним тяжінням до іноозначення, іносказання, що є одним із основних принципів художнього мислення» [1, с. 36].

Віра Вовк у дужках протиставила не дерево розбрату (за Біблією), а солодку черешню – символ літа, краси, здоров'я, достатку, радості,

життя. Авторка метафорично розповідає про рай-дерево, що «З гуцульської амфори / на нього сипле роси сам Господь». Тут філософія пантеїзму очевидна: Бог і природа ототожнюються, письменниця постулює думку про те, що немає природи поза Богом, як і нема Бога поза свідомістю людини: «Я посадила дерево / На безгомінню; / Зазеленіло. зашуміло, / Надягло китяги. / Уночі місяць бродить / По його гіл्लю, / Удень три янголи тримають / Над ним корону. / Рай-дерево гойдає гнізда / Херувимів» [4, с. 4]. За християнською міфологією, за книгою Буття, херувим, озброєний «вогняним мечем», він охороняє вхід до Раю. Поетика художньої реалізації образу херувимів у наведеній ілюстрації розкриває гнізда-домівки тих, хто охороняє Рай-дерево.

В ідейно-художній мозаїці збірки натрапляємо на літературний жанр молитви, в якій задекларовано тяжіння до біблійних сюжетів, традицій, образів. Молитва Віри Вовк звернена до Святого Миколая, який уособлює в собі Божі і людські прикмети. Поетеса просить принести їй з високих небес «Єдиний дарунок, / Що не половіє, не в'яне, / Не кришиться й не никне», підсилюючи рефрен вдалим порівнянням «Як папороті морозу на шибі» [4, с. 17]. Розмірковуючи над вічним колом, письменниця афористично розмірковує:

Усе, що минає,
Не напоїть, не нагодує,
Не стане зерном
І не розквітне рай-деревом
У Господнім зеленім саду (с.17).

Молитва авторки, звернена до Всевишнього, лине із серця істинно віруючої особистості у вірші «Перед Розп'яттям». Ліричний герой навколішки просить у Господа ласки: «Нагодуй мене ягодою, що не гіркне, / Запали мої очі світлом, що не гасне, / Наповни мене пісню, що не вмирає» (с. 29). Внутрішню ритмізацію підсилює рефрен, скомпонований із сполучника *що* і частки *не*. Усі молитви є сакралізованими, в них прочитується міфологізована і божественна картина єдності великого світу, макрокосму, де завжди є своя ніша для кожної істоти, предмета, явища природи. Вірші сповнені мисленневої інтенціональності, афористичності, вишуканих і несподіваних колізій, фантастики, біблійних мотивів. Це зразок моделювання суто ірраціональної (теологічної) концепції світу і людини в ньому. Невеликі ліричні твори сповнені справді глибокого змісту: все, що ми робимо, є нічим іншим як щедрістю Всевишнього, який стоїть непомітно, збоку і заглядає в людські серця.

Віра письменниці, втілена в тексті, є зовнішньою ознакою, а суто внутрішні почуття особистості приховані глибоко в душі. О. Смольницька, заторкуючи сакральність самоцвітів, висновує думку, що вони у В. Вовк основані «...на біблійній символіці, історичних джерелах, іконописі та мистецтві католицьких вітражів, а також трансформуються відповідно до сучасності. Ліричний герой (або героїня) – містик, візіонер, митець, але водночас і модерна людина, яка ще профанна, проте пізнає сакральне» [8, с. 118]. Прикметно, що авторка, моделюючи позареальний світ, не вказує шляхи подолання людиною земного страждання, а лише – терпіти саму себе в ім'я Господне. Її наднаціональна Надлюдина постає кришталеву чистою, всесильною. Всевишньому відомі всі шляхи розв'язання нагальних проблем людства. Разом із тим його ідеал реалізується тільки в міфіві, із Богом людина «зустрічається» у потойбічному світі. Такий ідеал є уособленням душі народу, що прагне самореалізуватися, інстинктивно відчуваючи власну меншовартість перед Господом. Ліричний герой В. Вовк сподівається на «зустріч» із Всевишнім «При тесаному столі / З повними полумисками / У гостях Господа нашого Ісуса Христа» [4, с. 35].

За версією віруючої особистості, Господь керує нашими вчинками. Але чи справді в житті так буває? Поетеса провокує читача до опонування, бо якби всі дотримувалися Божих заповітів, не існувало б ненависті, добро збороло б зло. Насправді, все позначено дуалістичними мірками, двосвіттям, конфліктами, якими глобалізація нині сповнює планету. А все ж, письменниця заакцентує на дотриманні канону образу Ісуса Христа, жити за його заповідями. Звідси, виходить, всі наші вчинки, дії слід підпорядковувати його волі. Отже, ми не можемо говорити про свободу, коли постійно від когось залежні. Саме через це Ж.-П. Сартр пропонував відмовитися од суперечок про існування «першосутності». Всюди мусить домінувати розумне обмеження, бо «навіть найвірогідніший доказ наявності Бога не порятує людину від себе самої, адже людина – то істота, приречена на свободу (й відповідальність). Людина є лишень тим, що вона із себе робить. Вона витворює власну подобу, а поза цією подобою немає ніякої «сутності» [9, с. 151].

Авторка вдається до посилення образно-символічного звучання, яке іноді досягається завдяки символічно-архетипним кодам, що логічно випливають із образу чи то пташки, вітру, квітки, чи то таємниці-приховування або намаганням незначними деталями створити потаємний знак, що потребує інтелектуальних зусиль для дешифрування. Рисорджименто (відродження, удосконалення душі) –

провідна ідея письменниці, що субстантивується з національною ідеєю, передачею читачам віри, *spero meliora* (сподівань на краще). Екземпліфікація творів В. Вовк – яскравий аргумент внутрішнього зосередження на евритмії національного ества, екстраполяції високої духовності, як, водночас, патріотичних почувань попередніх поколінь.

Інтригою є безіменність, «приховане» ім'я ліричного героя за лексемою займенника – образ Надлюдини:

Дай мені спертися на Твоє слово,
На Твою страшну жертву,
Бо навіть хмелеві, що пнеться вгору,
Треба опори [3, с. 12].

У творчості чималий пласт складає особиста молитва як явище глибинного інтимного спілкування і відвертого висловлення духовних потреб ліричного героя, наодинці звернути своє прохання до Бога, Богородиці, святих. Задекларовані у збірках звертання до святих мають певну літературну цінність, розкривають аксіологічну і виховну парадигму. Виконує свою стилістичну функцію прийом прихованості, недомовленості – алюзія інтригуюча. Поетеса прагне привернути особливу увагу читача до невідомого, нерозкритого, потаємного, міфічного. Читач самостійно домислює, дешифрує приховане. Водночас відсутність імені є анонімністю, а такий прийом, за Д.Купером, – це узагальнення, адже «анонімність – втрата своєї індивідуальності, а отже, занурення в божество» [7, с. 35].

Морально-етичні принципи розпрозорюються на сторінках поетичних збірок «Рай-дерево (солodka черешня)» та «Голос іздалея», центральні з них – це наука, сповідь ліричного героя (голосом автора) про найвище благо і чесноти. За версією Віри Вовк, чесності із собою можна досягти у прагненні найвищого блага, мети життя і бути щасливим. А щастя особистості – міцний стан духу, спокій, рівновага, блаженство, мудрість, почуття міри. А цього можна набути, коли читач навчиться керувати почуттями у досягненні евтимії, тієї особливої сили, що існує в тілі людини. Коли людину опановує евтимія, як благий стан душі, тоді настає спокій, рівновага, блаженство, смиренність перед Богом. Блаженна особистість є стоїком, переносить усі випробування, що випали на її долю.

Християнська етика Віри Вовк, задекларована у поетичному слові, – любов до ближнього, милосердя, всепрощення, допомога стражденним. Оприявлення у поезії біблійних, міфологічних та літературних образів і мотивів уможливило краще розкрити перед реципієнтом власне бачення й осмислення читачем сучасності. Оприсутненість в художній практиці означених концептів розкрито

через ідейно-світоглядні – альтернативу, розсуд, самовизначення – параметри душі письменниці.

Висновки... Міфологічно-екзистенційні коди у поезії Віри Вовк оприявлено художніми засобами через внутрішній езотеричний голос ліричного героя, монологічне та діалогічне мовлення в аспекті конфронтації мислення про світоустрій і його сприйняття/несприйняття, смислотвірні конотації щодо зображення контрастності буття, рефлексії ліричного твору над проблемами власної етнокультурної та національної належності у пошуку загальнолюдських істин в архетипно-символічному ракурсі. Мотиви, архетипні образи походять із досвіду автора, її світобудови, внутрішньої культури, задуму. Поетика художньої реалізації міфологічно-екзистенційних кодів у художньому тексті оприсутнена на перехресті міфу, ірраціональних та раціональних концептів із проєкцією на реальний світ сприйняття, переосмислення прихованих алюзій задля удосконалення душі людини, пошуку власного місця у світі.

Список використаних джерел і літератури:

1. Бондар М. Українська література класичного періоду: рух крізь категорію художності. *Слово і час*. 2001. №7. С. 35–45.
2. Брудный А.А. Понимание как философско-психологическая проблема. *Вопросы философии*. 1975. №10. С.109-117.
3. Вовк В. Голос іздала. Ріо-де-Жанейро, 2018. 54 с.
4. Вовк В. Рай-дерево (солodka черешня). Ріо-де-Жанейро, 2018. 54 с.
5. Карабович Т. Міфопоетика Нью-Йоркської групи: монографія / відп. ред. Р. Радішевський; наук. консультант О. Астаф'єв. Київ: Талком, 2017. 464 с.
6. Качуровський І. Променисті сільвети. Київ: Видавничий дім «Києво-Могалянська академія», 2008. 766 с.
7. Купер Дж. Энциклопедия символов. Москва: Ассоциация духовного единения «Золотой век», 1995. 409 с.
8. Смольницька О. Біблійна символіка самоцвітних каменів у поезії Нью-Йоркської групи на прикладі творів Емми Андіївської і Віри Вовк. *Філологічний дискурс*. 2017. Вип. 5. С. 109–122.
9. Філософія: світ людини: курс лекцій. Київ: Либідь, 2003. 429 с.
10. Філософія: Хрестоматія / Упор. Демчик І.В.; відпов. ред. К.К.Жоль. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2000. 256 с.

References:

1. Bondar M. Ukrayins`ka literatura klasy`chnogo periodu: rux kriz` kategoriyu xudozhnosti. Slovo i chas. 2001. #7. S. 35-45.
2. Brudnyj A.A. Pony`many`e kak fy`losofsko-psy`xology`cheskaya problema. *Voprosy fy`losofy`y`*. 1975. #10. S.109-117.
3. Vovk V. Golos izdalya. Rio-de-Zhanejro, 2018. 54 s.
4. Vovk V. Raj-derevo (solodka chereshnya). Rio-de-Zhanejro, 2018. 54 s.

5. Karabovych T. Mifopoety`ka N`yu-Jorks`koyi grupy`: monografiya / vidp. red. R. Rady`shevs`kyj; nauk. konsul`tant O. Astaf`yev. Ky`yiv: Talkom, 2017. 464 s.
6. Kachurovs`kyj I. Promeny`sti sy`l`vety`. Ky`yiv: Vy`davny`chy`j dim «Ky`yevno-Mogalyans`ka akademiya», 2008. 766 s.
7. Kuper Dzh. `Ency`klopedy`ya sy`mvolov. Moskva: Assoc`y`acy`ya duxovnogo edy`neny`ya «Zolotoj vek», 1995. 409 s.
8. Smol`ny`cz`ka O. Biblijna sy`mvolika samoczvitny`x kameniv u poeziyi N`yu-Jorks`koyi grupy` na pry`kladi tvoriv Emmy` Andiyevs`koyi i Viry` Vovk. Filologichny`j dy`skurs. 2017. Vy`p. 5. S. 109-122.
9. Filosofiya: svit lyudy`ny`: kurs lekcij. Ky`yiv: Ly`bid`, 2003. 429 s.
10. Filosofiya: Xrestomatiya / Upor. Demchy`k I.V.; vidpov. red. K.K.Zhol`. Kam`yanecz`-Podil`s`kyj: Abetka, 2000. 256 s.

Summary

Vitalii Matsko

Mythological Codes, Features of Symbolism in the Poetry of Vira Vovk: Leading Motives, Semantic Decoding of the Image, Poetics of Artistic Realization

The article deals with the collections of poems «Paradise-Tree (Sweet Cherry)» and «Voice from Far Away», authored by the well-known writer Vira Vovk. Her books were published in 2018, and therefore, they are still outside the scientific reflection, they did not fall into the sight of the observers of the contemporary Ukrainian literary process. The proposed research is the attempt to study new poetry collections of the famous Ukrainian writer in the perspective of deciphering mythological codes, Christian symbols, leading motifs, images, poetics of their artistic realization.

It is proved that the mythological-existential codes in Vira Vovk's poetry are expressed by artistic means through the internal esoteric voice of the lyrical character, monological and dialogical speech in the aspect of confrontation of thinking about the world system, its perception/non-acceptance, semantic connotations regarding the contrast of existence, reflection of the lyrical work on its own problems of ethno-cultural and national affiliation in the search for universal truths in the archetypal-symbolic perspective. It is found out that motifs, archetypal images come from the experience of the author, her universe, internal culture, idea.

Key words: *myth, code, narration, irrational concept, identity, sacred motives, poetics.*

Дата надходження статті: «30» серпня 2018 р.

Дата прийняття до друку: «17» жовтня 2018 р.